

110/227

Skaltk 126/1

MILTIADES PERE.

A marathoni hős hálátlan polgártársai által elítélve, börtönbe vetve, hol nyomorultan elpusztul, valóban alkalmas téma szónokoknak és íróknak mindennemű elmélkedésre. Az athénieknek legnagyobb diadaluk hőisével szemben követett eljárása annyira magán viseli a hálátlanság bélyegét és ez a hálátlanság annyira visszataszítónak tűnik fel a jobb-érzésű ember előtt, hogy a historikusok közül azok, a kik nem elégszenek meg ennek az esetnek egyszerű elbeszélésével, vagy többé-kevésbé subiectiv megítélésével, hanem azt, mint minden eseményt, a történelem feladata értelmében megérteni és megértetni iparkodnak. mindenekelőtt az athéni eljárásának igazolását kísérlik meg, annak könnyebb megérthetése végett. A régibb historikusok az eljárás igazolása végett Miltiades ellen többnyire olyan vádakát említenek, a melyek, ha felhozattak és igazolást nyernek, a bírakat abba a kényszerhelyzetbe hozták volna, hogy őt kiváló érdemei ellenére is megbüntessék, a melyek azonban a pernek tárgyalása közben szóba sem kerültek, mint a milyen a sikkasztás vádja, továbbá a tyannisra való törekvése, melyről Casson helyesen jegyzi meg, hogy az csak Miltiades első perében szerepelt mint vádpont és csupán a két pernek összezavarása miatt került bele az elítéléssel végződő második pernek történetébe, végül az árulás és megvesztegettetés vádja, melyről még alább szó lesz. A modern historikusok ellenben inkább az általános helyzetnek megfontolásával igyekeznek Miltiades eljárását olyan színben feltüntetni, hogy az államalkotó polgárság érzelmeit és érdekeit kifejező bíróság részéről a beavatkozás és meg-

torlás nem maradhatott el. Az ilyen, alapjában véve érzelmi motivumból eredő és azért könnyen tendenciózussá válható eljárással szemben kötelességünk, teljesen mellőzve azt, vajon az athéniek eljárása igazolandó-e és igazolható-e, egyedül csak azért, hogy azt a valóban tekintetbe jött indokok felderítése által megmagyarázzuk és érthetővé tegyük, megvizsgálni, hogy miben és miért mondták ki bűnösnek az athéniek Miltiadest. E vizsgálatnál segítségünkre lehet egy régi, már Neposnál található, megkülönböztetés a bűn között, melynek elkövetésében Miltiadest bűnösnek találták, és az indokok között, melyek a bírakat a bűnösség kimondására készítették, a mely megkülönböztetésnek az a helyes megfigyelés szolgált alapul, hogy olyankor, midőn a vádlott vezető szerepet játszik a politikai életben, különösen ha nem szakbíráskodás itélkezik felette, az ítélet meghozatalánál még kétségtelen esetekben is a bűnösség megállapításán kívül más, a vád tartalmától teljesen független tekintetek is játszanak szerepet. Mindenekelőtt tehát meg kell állapítanunk, hogy mi volt az a bűn, a melylyel őt vádolták és a melynek elkövetésében őt bűnösnek találták, azután pedig azt kell kutatnunk, vajon bírait tényleg a bűnösség megállapítása vagy egyedül csak a bűnösség megállapítása készítette-e a bűnösség kimondására és a büntetés kiszabására, vagy pedig ettől elütő, leginkább politikai természetű indokok és célok játszottak-e többé-kevésbé nagy szerepet, és ha igen, melyek voltak ezek az indokok vagy célok.

A mi már most a bünt illeti, a melynek elkövetésével Miltiadest vádolták és a melyben őt bűnösnek találták, bizonyosnak mondható, hogy az a parosi hadjárat, illetőleg Paros város ostromának 26 napi sikertelen kísérletek után történt abbanahagyásával függött össze. Arra vonatkozólag pedig, hogy mi indította Miltiadest Paros ostromának abbanahagyására, kétféle hagyományt ismerünk. Az egyik szerint az ostrom megszüntetésének oka Miltiadesnek egy vallásellenes bűn kísérletével kapcsolatban történt megsérülése, a másik szerint egy téves hír a perzsa hajóhad közeledéséről volt. Miltiades megsérülését az athéniek visszavonulásának

okaként részletesen elbeszéli Herodotos, a ki azt határozottan parosi mondának nevezi, bár az ezzel összefüggő jóslat inkább a mondának delphii eredete mellett szól. A megsebesülés történetét Herodotostól némileg eltérően adja elő Aristides scholiastája: ¹ «ταύτην (t. i. Πάρων) πολιορκούντος αὐτοῦ ἐπέμψθη βέλος ἐξ ἀφανοῦς καὶ ἔτρωσεν αὐτοῦ μηρὸν. ὁ δὲ νόμισας τῆς Δῆμητρος εἶναι τὸ βέλος (ἦν γὰρ πλησίον τοῦ τείχους βωμὸς αὐτῆς) καὶ φοβηθεὶς ἀνεχώρησε». Alig fér kétség ahhoz, hogy itt nem eredeti, független hagyománnyal, hanem egyszerűen Herodotos elbeszélésének racionalizálásával van dolgunk. Hogy kitől ered ez a racionalizálás, nem állapítható meg. Úgy látszik, hogy a scholiasta ismerte Nepost, vagy forrását; csakhogy Nepos előadásában, a mely nagyjában Ephorosét követi, a megsebesülés nem szerepel a visszavonulás okaként, hanem csak később, a per történetének folyamán, említetik meg. A Valckenaer által ² idézett scholion Herodotosnak elbeszélését és ennek az elbeszélésnek imént megemlített racionalizálását két egymástól eltérő hagyománynak tekinti. Herodotostól teljesen eltérően mondja el Nepos a visszavonulás okát. Szerinte Paros már közel volt bukásához; a parosiak már készek voltak arra, hogy a várost Miltiadesnek átadják, mikor a közelben tűz ütött ki, a melyet a parosiak is, Miltiades is, a közeledő perzsa hajóhad által adott jelnek tekintettek. A parosiak ekkor a város átadását megtagadták; Miltiades pedig félelemből az ostromot abban hagyta és Athénbe visszatért. A Stephanos Byzantinოსnál található Ephoros-töredék, noha benne nincs szó Miltiades visszavonulásáról és így annak okáról sem, mégis arra vall, hogy Nepos előadása Ephoroséra megy vissza. Azt sem kell éppen kizártnak tartanunk, hogy Ephoros előadásának magva igazi mondán alapul, noha a drámai kiélesítés, továbbá esetleg a későbbi paromiographok által fölkapott összefüggésbe hozatal az ἀναπαριάζειν szóval, végül bizonyára Mykonosnak Herod. VI 118. alapján történt megemlítése, magától Epho-

¹ Dindorf III. 572. l.

² Schweighouseurnél. VI. 253. l.

rostól ered, a ki Herodotost kétségtelenül olvasta. Ámde vajon Herodotos korában már megvolt-e ez a monda, és ha megvolt, minő alakban volt meg, nagyon kétséges. Herodotos ugyan külön kijelenti, hogy a Miltiades megsérüléséről szóló monda parosi hagyomány. Ebből nyilvánvalóan következik, hogy már az ő korában mások másképen okolták meg a visszavonulást. De hogy a többiek egyféleképpen okolták azt meg, épen nem következik szavaiból, sőt még csak nem is valószínű, mert ő akkor azt az egyféle megokolást bizonyára megemlítette volna. Valószínűbb, hogy a többieknek véleményei eltértek egymástól és bizonyára akadtak olyanok is, a kik a visszavonulást természetes és igazolható okokkal, mint pl. az ostrom hiábavalóságának elismerésével, kedvezőtlen időjárással, a pénz elfogyásával stb. magyarázták, a melyeket azonban az inkább csak az érdekes históriák iránt fogékony Herodotos nem tartott érdemeseknek a feljegyzésre. Lehetséges, hogy voltak egyesek, a kik azt mesélték, hogy Miltiades azért hagyta abban az ostromot, mert megtudta, hogy egy perzsa hajóhad Paros felmentésére siet, sőt esetleg már olyan is akadt, a ki azt mondta, hogy ez csak vak lárma volt. De alig hihető, hogy Herodotos ezt hallotta, mert az ilyen históriák iránt fogékony elbeszélő hajlama azt megemlíttelenül nem hagyta volna. A költői hajlam ezt a megjegyzést felkapta és drámailag kiszínezte, tüzről, véletlen erdőégésről regélt, a mely épen akkor támadt, mikor a parosiak már készek voltak a város átadására. Ephoros aztán Herodotos alapján megtalálta a tűz helyét és az esetet összefüggésbe hozta az *ἀναπυράζειν* szóval. Már most akár a megsérülése folytán Miltiadesben felébredt babonában látták a visszavonulás okát, akár pedig egyesek a perzsák közeledésétől való alaptalan félelme által okozott elhamarkodott és meggondolatlan lépésnek tekintették volna az ostrom abbanhagyását, mindkét esetben Miltiadest olyasmivel vádolták, a miért őt bármelyik modern haditörvényszék szükségképpen elítélte volna. Már pedig Miltiadest nem ezért ítélték el. A mi ugyanis a babonát illeti, a görögök másképen gondolkoztak, mint mi. A görögök gondolkozását

ebben a tekintetben nagyon szépen fejezi ki Libanius¹ és még szebben Procopiusnak hírneves tanítványa, az ünneptelt gazai szónok, Choricus.² Ilyen értelemben a görögöknek Miltiades babonás cselekedetében csak mély vallásosság megnyilatkozását és az istenekkel szemben való alázatosságot kellett látniok és eljárását tökéletesen igazoltnak tekinteniök. És hogy Miltiades kortársai ebben a tekintetben ugyanúgy gondolkoztak, mint az imént említett szónokok, azt Kleomenes esete mutatja, a ki ugyancsak kedvezőtlen előjel által indítatva állt el Argos ostromától, e miatt törvényszék elé került, mihelyt azonban kifejtette, hogy az előjelt csak arra magyarázhatta, hogy az istenség nem szánta neki Argost, felmentetett.³ Nehezebben mentegethette volna Miltiades eljárását akkor, ha egy jelentéktelen erdőégés által, a minők Görögországban mai nap is, noha már kevés a fa, gyakoriak, félrevezetve adta volna fel az ostromot. Csakhogy ez a hiba akkorának tűnt fel, hogy ezt meg az athéniek a marathoni győzről nem tételezhatték fel, hanem inkább azzal gyanúsították, hogy ő magát szándékosan félrevezettette. És csakugyan Nepos, a ki a visszavonulást az ellenség által adott jelnek vett erdőéggel hozzá kapcsolatba, a Miltiades ellen emelt vád tartalmának ismertetésénél a részéről történt mulasztást figyelmen kívül hagyva, azt állítja, hogy az athéniek őt azzal vádolták, hogy a perzsa királytól megvesztegettetve, árulást követett el.

Hasonlóképen ugyanis, miként a visszavonulás okáról, a büntetről is, a melynek elkövetésével Miltiadest vádolták és a melyben őt bűnösnek ítélték, kétféle hagyományt ismerünk, mert a Justinus-féle «*crimen peculatus*» egyáltalán nem érdemel figyelmet; a mi pedig a tyrannisra való törekvést illeti, azt Nepos sem mint formálisan ellene emelt vádat említi meg, hanem csak mint motivumot, a mely az athénieket arra készítette, hogy őt egy egészen más bün-

¹ Cimon. 25. ed. Foerster.

² Miltiades 61., 62., 67. ed. Foerster. Index lect. Univers. Vra-tislav. hiem. 1892/3.

³ Herod. VI. 82.

tettek, t. i. az árulásnak elkövetésében mondják ki bűnösnek, az ő tyrannisától való félelme a parosi kudarcz után különben sem volt actualis és azért mint motivum is alig jöhetett tekintetbe. Az a körülmény, hogy a kiszabott büntetés pénzbírság volt, szintén arra vall, hogy a tyrannisról szó sem volt, mert annak megakadályozására a pénzbírság nem volt alkalmas, miért is, a mint azt már fentebb megemlítettük, bátran állíthatjuk, hogy a tyrannisra való törekvés Miltiadesnek első peréből összezavarás miatt került bele a második per történetébe. Ama két tudósítás közül, a melyek a Miltiades ellen emelt vád tartalmának megállapításánál tekintetbe jöhetnek, az egyik, t. i. Herodotosé, ἀπατή-ről, azaz félrevezetésről, megtévesztésről szól, míg a másiké, t. i. Neposé, árulást emleget, melyet Miltiades azáltal követelt el, hogy a perzsa király által megvesztegetve adta fel az ostromot, vagyis egy esetleg meghódítható területet pénzért vagy más javakért az ellenségnek átengedett. Nepos szavai így hangzanak: «accusatus ergo proditiōnis, quod cum Parum oppugnare posset, a rege corruptus infectis rebus a pugna discessisset». Hogy Miltiadest προδοσία miatt itélték el, azt Aristides¹ is hinni látszik, és határozottan állítja a főtebb megemlített scholiasta Aristidesnek ehhez a helyéhez írt jegyzetében,² a nélkül azonban, hogy kifejtené, miben állt a Miltiades által elkövetett «προδοσία». Minthogy, a mint azt már említettük, Nepos előadása Ephorosén alapul, valószínű, hogy már Ephoros is ilyenféleképen mondta el a Miltiades ellen emelt vádat, a mit különben az a körülmény is támogat, hogy ez a vád, miként azt már főtebb megjegyeztük és alább még részletesebben kifejtjük, szorosan összefügg a már bizonyára Ephoros által is a visszavonulás okának tekintett erdőégésről szóló mondával. Mindamellet figyelmet érdemel, hogy Nepos nem követi egészen híven Ephoros előadását. Így a többiek között Ephoros szerint a tűz Mykonoson támadt, Nepos szerint «in continenti». Így

¹ Dindorf II. 237. l.

² Dindorf III. 572. l.

az «oratione reconciliare» az Ephoros-töredékben nem található és Nepos előadásával sem egyeztethető össze teljesen, mert ezen előadás szerint az athéniek Miltiadest azzal bíz-
ták meg «ut insulas, quæ barbaros adjuverant, bello perse-
queretur», a hol tehát az ellentéteknek háború nélküli, békés
kiegyenlítéséről nincsen szó, úgy hogy ez talán inkább vissza-
emlékezés a parosiakkal szemben támasztott pénzhírsággköve-
telésre, melyet Herodotos említ. A mit az Ephoros-töredék
így fejez ki: «ὁ δὲ Μιλτιάδης τῶν μὲν ἄλλων νήσων τινὰς ἀποβά-
σεις ποιησάμενος ἐπόρθησε», azt Nepos a rábeszélésről szóló
imént említett adatnak megfelelően így adja vissza: «quo
imperio plerasque (insulas) ad officium redire coegit, non-
nullas vi expugnavit». Az «ad officium redire coegit» aztán,
úgy látszik, különös anachronismust szült, a mely Aristi-
desnek már többször megemlített scholiastájánál így hang-
zik: «μετὰ τὰ κατὰ Μαραθῶνα ἐπεστράτευσε ἐπὶ τοὺς Παρίους ὁ
Μιλτιάδης, ἢ ὅτι συνέπραξεν τῷ Πέρσῃ, ἢ ὅτι ἀπέστειλε τῶν Ἀθη-
ναίων». Ez a megjegyzés a mellett szól, hogy az említett scho-
liasta ismerte Neposnak, illetőleg forrásának előadását, noha,
a mint már megjegyeztük, a visszavonulás okát illetőleg tőle
eltért. Neposnak fentemlített adata azt mutatja, hogy már
ő nála, vagy talán már forrásánál, az Ephoros-féle hagyomá-
ny elromlásával van dolgunk, míg a scholiastának elbeszélé-
se arra vall, hogy ez az elromlási folyamat később tovább
tartott és okát az írók felületességében és az alapos törté-
neti ismeretek hiányában lelte. Elfogadhatóbbnak tűnik fel
a Valckenaer idézte scholionnak az az állítása, hogy a parosi
hadjáratnak célja volt: «καταδουλοῦσθαι τὰς νήσους τοῖς Ἀθη-
ναίοις», csakhogy ezt nem tekinthetjük jobb hagyománynak,
hanem csak a már elromlott hagyományon az athéni törté-
net jobb ismeretének alapján eszközölt javításnak. Nepos
előadása Ephorosétól teljesen eltér a bírság lefizetésére
vonatkozólag. Ephoros szerint¹ ugyanis maga Kimon sze-
rezte meg magának a szükséges pénzüsszeget az által, hogy
gazdag leányt vett nőül; Nepos szerint² ellenben Kallias,

¹ Schol. Aristid. Dindorf. III. 515.

² Cimon. 1.

Elpinike férje, fizette meg helyette a birságot. Lehetséges, hogy az a Seneca rhetor idejében elterjedt monda, mely szerint Kimon Kallias leányát vette nőül és így jutott a birság lefizetéséhez szükséges pénzösszegnek birtokába,¹ az imént említett két adatnak combinatiója. Ha ezt az utóbbi eltérést azonban el is kell mellőznünk, minthogy az Neposnak egy másik életrajzában, tudniillik Kimonéban, fordul elő, és így lehetséges, hogy Nepos itt közvetlenül avagy közvetve nem Ephorost használta forrásul, hanem más történetírót, esetleg Theopompost: már az előbb említett eltérések is kellőképen mutatják, hogy Nepos, illetőleg forrása, ott is, a hol Ephorost kiírta, kisebb eltéréseket megengedett magának. Ámbár ezek szerint nagyon is valószínű, hogy már Ephoros szerint is az athéniek azzal vádolták Miltiadest, hogy az ellenség által megvesztegettetve árulást követett el, még sincs kizárva, hogy Ephoros csak általában megvesztegetésről beszélt és a megvesztegetőknél esetleg inkább a parosiakra gondolt; mert hisz az a gondolat, hogy a perzsák voltak a megvesztegetők, olyan közelfekvő, hogy az Neposban, vagy egy közvetítő forrásban is támadhatott. Ámde legyen bárhogyan, alig tartom szükségesnek bebizonyítani, hogy a vád tartalmát illetőleg egyedül Herodotos híradása érdemel teljes bizalmat. Miltiades perében a vádló Xanthippos volt, Periklesnek atyja, a kinek bámulói közé tartozott Herodotos, a kinek barátai és párthívei körében athéni tartózkodása alatt bizonyára leginkább fordult meg és ott hallotta az athéni történetre vonatkozó mondákat. Ha Xanthippos Miltiadest megvesztegetéssel, még hozzá a perzsák általi megvesztegetéssel vádolja, Perikles hívei, köztük Herodotos, ezt bizonyára tudták volna és tették ennek elhallgatása által nem szépitgették volna. Különben a megvesztegetési történet egészen a későbbi athéniek ízlése szerint készült, a kik minden kiváló emberüket többé-kevésbé pénz által hozzáférhetőnek tartottak. Aristidesnek szavai még arra nézve is nyújtanak útmutatást, hogy

¹ Seneca. Controv. 24. lib. IV. és Declam. 1. lib. IX.

miképpen keletkezhetett ez a megvesztegetési történet. Hogy a kised Paros a marathoni győzőnek, a ki a perzsa királynak megszámlálhatatlan hadait megsemmisítette, komolyan ellenállhatott és őt akarata ellen visszatérésre kényszerítette, hihetetlennek látszott; ellenben az, hogy megvesztegették, a későbbi athéniaknak, a kik ilyen vádakat legkiválóbb államférfiaik ellen napról-napra felhozni hallottak, nagyon is plausibilisnek tűnt fel. Ez tehát tulajdonképpen a hatalmas Perzsián aratott győzelem és egy görög liliputállamtól szenvedett kudarcz közti ellentétnek rhetorikus kiszinezése alapján támadt utógondolat. Ez a gondolat még épen azoknak jött kapóra, a kik a visszavonulás okát nem Miltiades megsérülésében, hanem egy a szomszédban keletkezett tűzben látták. Miltiades kortársai, a kik a marathoni hőst mint gyarló embert maguk között forgolódni látták, esetleg még felteheték volna róla, hogy tévedésnek volt áldozata, bár ismerve a gyanusításra hajló athéni népjellemet, azt állíthatjuk, hogy már akkor is akadtak volna olyanok, a kik valami szándékosságot gyanítottak. A későbbi athéniak, a kik legnagyobb győzelmük kivójában a hadvezéri genialitás megtestesülését látták, már alig tudták róla elképzelni, hogy ekkora baklövést követett el, vagy ha ők maguk ezt még elképzelhetőnek is tartották, azt már csakugyan nem merték hirdetni, hogy a bírák többsége az ő részéről egy akkora tévedést, még ha azt ő maga meg is vallja, hihetőnek találta volna. Így tehát egészen természetesnek tűnt fel a gondolat, hogy magát szándékosan félrevezettette, vagy legalább hogy a bírák többsége őt ilyen szándékos tévedéssel gyanusította, e szándékos tévedést pedig a megvesztegetés magyarázta meg. Azoknak tehát, a kik az erdőégést tekintették a visszavonulás okának, az ellenségtől való megvesztegetésre és árulásra vonatkozó vád olyan közelesőnek tűnt fel, hogy a jobb tudomást, mely szerint őt *ἀπατή*-vel vádolták és e miatt itélték el, háttérbe szorította. Mi tehát ezzel szemben biztosra vehetjük, hogy Miltiadest *ἀπατή* miatt itélték el, és így csak az állapítandó meg, hogy mi által követte el az *ἀπατή*-t, a mely miatt őt elítélték.

Annak meghatározásánál pedig, hogy miben állt az *ἀπατή*, nagyon előnyös volna, ha biztosan megállapíthatnók, hogy minő célra kérte és kapta Miltiades azt a hadsereget, a melyet Paros ellen vezetett. Sajnos azonban, erre vonatkozólag csak véleményyszerűen nyilatkozhatunk, mert e tekintetben is két lényegesen eltérő értesítésünk van, Neposé és Herodotosé. Herodotos azt mondja, hogy Miltiades az athéniektől hadsereget, hajókat és pénzt kért: «οὐ φράσας σφι ἐπ' ἣν ἐπεστρατεύεται χώραν, ἀλλὰ φὰς αὐτοὺς καταπλουσιεῖν ἦν οἱ ἔπωνται· ἐπὶ γὰρ χώραν τοιαύτην δὴ τινα ἄξειν, ὅθεν χρυσὸν εὐπετέως ἀφθονον οἴσονται· λέγων τοιαῦτα αἴτε τὰς νέας. Ἀθηναῖοι δὲ τοῦτοις ἐπαερθέντες παρέδωσαν». Egyes modern historikusok elképzelhetetlennek tartják azt, hogy az athéniak Miltiades-től nem kivánták meg annak az államnak, vagy azoknak az államoknak pontos megjelölését, a melyek ellen hadakozni szándékozott: ezzel szemben azt hiszem, hogy ha Herodotos kortársai elképzelhetőnek tartották azt, hogy az athéni népgyűlés, esetleg Miltiades által meggyőzve a titkolódzás taktikai szükségességéről, a megtámadandó államok pontos megjelölésétől elállt, mi is elképzelhetőnek tarthatjuk azt. Nagyon szellemesen jegyzi meg erre vonatkozólag Macan, bár ő is csak nehezen határozza el magát az ilyen titkolódzás elhívására, a következőt: «Perhaps secrecy might have been advocated and conceded on grounds of policy, but Miltiades previous record, his connection with Thrace, the words put into his mouth, the existing situation, would have made Thasos, rather than Paros, the natural bourne of the expedition and it is even conceivable, that such an idea was left to circulate the better to cover the real purpose of the expedition».¹ Macan szerint tehát Miltiades és az athéniak a parosi hadjáratban úgy cselekedtek, mint Aristagoras és a perzsák a naxosiban. Miltiades a hadjáratot kezdettől fogva Paros ellen tervezte, de hogy a parosiakat biztonságba ringassa, a hadjárat tárgyalásakor nyilvánosan olyan célzásokat tett, a melyek

¹ The fourth, fifth and sixth books of Herodotos II. 254.

alapján tekintettel az ő thrákiai összeköttetéseire, az a tévhit keletkezhetett, hogy a hadjárat tulajdonképen Thasos ellen irányul. Még szellemesebben jegyzi meg Perdrizet, hogy mikor Miltiades az athénieknek azt ígérte: «ἐπὶ χώρῃν τοιαύτην δὴ τινα ἄξειν, ὅθεν χρυσὸν εὐπετέως ἀφθονον ὄσονται», ez alatt csak a Pangaion vidékét érthette Thrákiában, hogy ez a vidék akkoriban csakugyan a thasosiaké volt és hogy Thasos Paros leányvárosának tartatott. Miltiades e szerint a hadjáratnak, bár csak végső célját és azt is csak körülírással, mégis félre nem érthetően és őszintén megjelölte volna. Az összefüggés ilyesfélének képzelhető. Miltiadesnek tulajdonképeni célja Délthrákia aranyban gazdag részének elfoglalása volt. Minthogy azonban tudta, hogy ott állandóan csak úgy boldogulhat, ha Thasost is meghódítja, mert különben a thasosiak a bennszülöttekkel szövetségbe, az athéniakat bármely pillanatban Thrákiából elűzhetnék.¹ előbb Thasost akarta megszerezni. Hogy pedig erre jogcímet nyerjen, előbb Thasos anyavárosát, Parost, kívánta elfoglalni, a mi meg azért tűnt fel neki könnyűnek, mert azt remélte, hogy a parosiakat készületlenül találja. Paros megtámadására meg a parosiak által a perzsáknak Athén ellen nyújtott segítség szolgált neki jogcímmel. Csak azt kellene feltennünk, a mi különben is valószínű, hogy Miltiades a parosiaktól a száz talentum mellett még az athéni főhatóságnak elismerését is követelte. A száz talentum alighanem az expeditio költségeinek fedezésére volt szánva. Miltiadest ötven talentum pénzhírságra ítélték. Tehát valószínűleg ekkora volt az athéniak által neki megszavazott pénzüsszeg, a melyet ő a Paros elleni hadjárat költségeinek fedezésére szánt, és meglehet, hogy ennek a pénznek elfogyása is hozzájárult az ostrom abbanhagyásához. A másik ötven talentum meg alighanem Thasos leigázásának költsége lett volna, a melyet Miltiades ugyanakkorának számított, mint Parosét, és a melyet a parosiak által akart fedeztetni. Meg kell vallanom, hogy Paros, Thasos és Délthrákia

¹ Ungarische Rundschau. 9114. p. 678.

elfoglalásának terve nekem az akkori helyzettel és Athénnek későbbi politikájával összeegyeztethetőnek látszik. Ha a terv sikerül, Athén, gazdagságban és erőben megnövekedve, első hatalmassággá vált volna az Aegæi tenger sphaerájában, úgy hogy a perzsa támadásokkal szemben is nagy erőt fejthetett volna ki. Miltiades pedig családjának vonatkozásai Thrákiához eme vidék jelentőségének felfogására és így az említett terv kigondolására is képessé tették. A későbbi athéni politika meg, különösen Miltiades fiáé, Kimoné, azt gyaníttatja, hogy Miltiades csakugyan ezt a tervet szötte és az annak megvalósításával járó előnyöket, még ha magát a tervet csak nagy általánosságban körvonalozta is, polgártársaival annyira megértetni és megéreztetni tudta, hogy az athéniak azt a kezdetben szenvedett kudarcz ellenére később, kedvezőbb viszonyok között, némileg eltérő alakban ismét felkarolták és megvalósították. Én tehát azt hiszem, hogy Miltiades előtt és az athéniak közül legalább azok előtt, a kik szándékaiba beavatva voltak, csakugyan az a terv lebegett, mikor azt a hadjáratot elhatározták, a mely Paroson olyan szomorú véget ért. Ezzel szemben azonban Nepos azt állítja, hogy az athéniak a hajóhadat azért adták Miltiadesnek «ut insulas, quæ barbaros adiuverant, bello persequeretur». Ez az adat ugyan az Ephorostöredékben nem olvasható; minthogy azonban a töredék első mondata, t. i.: «ὁ δὲ Μιλτιάδης τῶν μὲν ἄλλων νήσων τινὰς ἀποβάσεις ποιησάμενος ἐπόρθησε», ahhoz hasonlóan hangzik, a mi Neposban az említett adat után következik, t. i.: «quo imperio plerasque ad officium redire cœgit, nonnullas vi expugnavit», mégis nagyon valószínű, hogy ez az adat is Ephorosból származik. Ámbár ez az adat kissé olyan ízű, mintha abban a korban támadt anachronismus volna, mikor Athén már a hellénség előharczosának esapott fel a barbárokkal szemben, illetőleg annak köntösébe burkolta hatalmi törekvéseit, mégsem áll merev ellentétben azzal, a mit Herodotos alapján a hadjárat céljának tekintettünk. Nem áll vele ellentétben, ha csak annyit concedálunk, hogy Miltiades kezdettől fogva nem akart ridegen az olyan államok megtámadására szorítkozni, a melyek

a marathoni hadjáratban Perzsia mellett harczoltak, hanem a határozat által elsősorban jogczímet akart nyerni Paros megtámadására, egyszersmind azonban a határozat szövegének tágabb értelmű magyarázata által bárminő, a perzsáknak meghódolt területen, tehát Thasoson és Thrákiában is viselendő hadjáratra. Ugyanis Nepos szerint sem küldetett Miltiades egyenesen Paros ellen, hanem ő maga szemelte ki magának e város elfoglalását első jelentékenyebb feladatául. Mikor Miltiades a parosiaktól a száz talentumot követelte, Herodotos szerint neki ürügyül szolgált a parosiak által a perzsáknak nyújtott segítség; tehát, úgy látszik, Herodotos is azon a véleményen volt, hogy a Miltiadesnek adott megbízatásban szó volt a perzsákkal együtt harczolt államoknak megbüntetéséről. Arról, hogy Miltiades Paros előtt más szigeteket is támadott meg és fosztott ki, Herodotos ugyan nem szól semmit, de ez sincs szükségképen ellentétben az ő előadásával és Miltiades haditervének az ő előadása alapján fentebb megkísérelt reconstructiójával. A két híradás esetleg a következőképen egyenlíthető ki. Miltiades csak általánosságban körvonalozta tervét és a fősúlyt a tervének megvalósításával járó előnyök festésére helyezte. Egyszersmind kifejtette, hogy haditervének részleteit taktikai szempontból titokban kell tartania. Hogy azonban jogczímet nyerjen különösen az általa elsősorban kiszemelt államnak megtámadására, azt a megbízatást adatta magának, hogy a perzsáknak segítséget nyújtott államokat (talán nemcsak a szigetállamokat) megbüntesse, a mi által azt is elérhetőnek mondta, hogy ez az eredetileg tulajdonképen rablójáratnak tervezett háború legalább kezdetben az egész hellénységnek nemzeti érdekében viseltnék tűnjék fel. Hogy aztán feladatának teljes mértékben megfeleljen, Paros előtt még más szigeteket is pusztított.

Akár azonban Miltiades pusztított még más szigeteket is, akár nem, a szigetek nevének elhallgatása azt mutatja, hogy Ephoros és Nepos szerint is Paros volt az egyetlen jelentékenyebb állam, melyet megtámadott. Minthogy pedig a híradások abban is megegyezni látszanak, hogy a neki

adott utasításban Parosról nem volt szó, hanem hogy ez az utasítás neki a megtámadandó államok kiszemelésénél, vagy legalább a megtámadás sorrendjének megállapításánál bizonyos többé-kevésbé korlátolt szabadságot engedett: ennél fogva akkor, mikor a hadjárat véget ért, még pedig szerencsétlen véget ért, szóba kellett kerülnie, hogy miért tartotta elsősorban épen Parosnak megfenyítését vagy elfoglalását olyan fontosnak és sürgősnek, a mi különben valószínűleg akkor is szóba került volna, ha őt egyenesen Paros ellen küldik. Hiszen az ilyen expeditio meggyűlöletkor mindig akadnak olyanok, a kik annak, a ki az expeditiót létrehozta, tőle elhallgatott, önző czélokot imputálnak. Arra vonatkozólag pedig, hogy miért támadta meg Miltiades épen Parost, Herodotos a következőt mondja: *«παραλαβὼν δὲ ὁ Μιλτιάδης τὴν στρατιὴν ἔπλεε ἐπὶ Πάρον, πρόφασιν ἔχων, ὡς οἱ Πάριοι ὑπήρξαν πρότεροι στρατευόμενοι τριήρεσι ἐς Μαραθῶνα ἅμα τῇ Πέρσῃ. τοῦτο μὲν δὴ πρόσχημα λόγων ἦν, ἀτὰρ τινα καὶ ἔγκοτον εἶχε τοῖσι Παρίοισι διὰ Λυσαγορέα τὸν Τισιέω, ἐόντα γένος Πάριον διαλαβόντα μιν πρὸς Ὑδαρνεά τὸν Πέρσῃ»*. Tehát Herodotos szerint Miltiades tulajdonképen személyes gyűlölségtől indítatva, hogy Lysagorason, illetőleg Lysagoras miatt a parosiakon boszút álljon, határozta el magát a Paros elleni hadjáratra. Az ellenségeskedés személyi vonatkozásainak pontos ismerete arra vall, hogy ez az állítás nem pusztá ráfogás. Meglehet, hogy Lysagoras csak a parosi perzsabarát párt feje volt és a közte és Miltiades között állítólag fennállt személyi ellentét csak az utóbbinak politikai ellenfelei által terjesztett rágalomnak tekintendő; ámde Hydarnes nevének megemlítése mégis inkább a mellett szól, hogy a mendemondának valami tényleges alapja is volt. Azonban akár volt tényleges alapja, akár nem, a történet nyilvánvalóan már Miltiades perének tárgyalásakor került forgalomba. Az ilyesmi a harcz hevében szokott elhangzani, nem pedig akkor, a mikor az elbukott hősből már nemzeti heros lett. Az is nyilvánvaló, hogy a történet Miltiades ellenfeleinek ajkáról hangzott el és Herodotosnak vonatkozásai Miltiades vádlójának, Xanthipposznak,

fiához, Perikleshez, csaknem kétségtelenné teszik, hogy magából a Xanthippos által Miltiades ellen emelt vádból származik. Ebben tehát legalább a többiek között az is meg volt említve, hogy Miltiades tulajdonképen azért támadta meg Parost, mert személyes ellenfelén, Lysagorason, vagyis inkább Lysagoras miatt a parosiakon bosszút akart állani. Hogy mit keresett ez az állítás a vádban, nyilvánvalóvá lesz, mihelyt annak vizsgálatához fogunk, hogy miben állt az ἀπατή, a melyben az athéniek Miltiadest bűnösnek mondták. Arra vonatkozólag ugyanis, hogy mit értettek az athéniek az ἀπατή büntette alatt, az attikai perrendtartásról szóló classikus munka a következőt mondja: «Wenn wir die wenigen Stellen der Alten betrachten, die hiervon sprechen, so werden wir nicht in Abrede stellen, dass die Athener mit diesem Namen das Verbrechen bezeichnet haben, da jemand das Volk, den Rath, die Gerichtshöfe durch falsche Vorstellungen und Versprechungen zu täuschen und zu unglücklichen politischen Massregeln zu verleiten versucht hatte».¹ Már most, a mint már említettem, Herodotos azt meséli, hogy Miltiades, a mikor a hadsereget kérte, azt mondta az athénieknek: «αὐτοὺς καταπλουτισίην, ἣν οἱ ἔπωμαι· ἐπὶ γὰρ χώρην τοιαύτην δὴ τινα ἄξειν, ὅθεν χρυσὸν εὐπετέως ἀφθονον οἴσονται». A φάς helyén egészen jól állhatna ὑποσχόμενος. Tehát ez volt az az ígélet, a mely által Miltiades állítólag rábírta az athénieket arra, hogy a háborút elhatározzák és neki hadsereget adjanak. Vajon Miltiades csakugyan erre a célra kérte-e és kapta-e a hadsereget, mellékes. Ilyenféle célzásokat, különösen ha az, a mit terveiről főntebb mondtunk, igaz, könnyen elejtethetett és ezek aztán elegendő okot adtak ellenfeleinek arra az állításra, hogy általuk az athénieket a vállalatba belerántotta. Az ígélet teljesítésének elmaradása azonban magában véve alig lehetett elegendő arra, hogy őt az ἀπατή büntetében bűnösnek találják. Véleményem szerint legalább e büntett lényegéhez tartozik az, hogy a csábítás, az

¹ Meier-Schömann: Der attische Process. Bearb. v. Lipsius. p. 425.

elszédítés szándékos legyen, vagyis hogy olyan ígéretek által történjék, a melyekről az ígérő maga tudja, hogy őket nem teljesítheti, vagy teljesíteni nem is óhajtja. Erre vallanak Demosthenes szavai, a hol nyilvánvalóan ezt a büntettet szem előtt tartva kérdezi: «καίτοι τίς ὁ τήν πόλιν ἐξαπατῶν, οὐδ' ὁ μὴ λέγων ἃ φρόνει»;¹ és Deinarchoséi, a ki ugyanennek a büntettnék értelmét kifejtve megjegyzi: «ἐξαπατηκῶς δὲ καὶ τὸν δῆμον καὶ τὴν βουλὴν παρὰ τὴν ἀράν, καὶ ἕτερα λόγων, ἕτερα δὲ φρόνων».² Már pedig Miltiades arra hivatkozhatott, hogy ő ígéreteit, a mennyiben t. i. célzásait egyáltalán ígéreteknek tekinteni lehetett, természetesen csak siker esetére adhatta, hogy a siker elmaradását előre nem láthatta, hogy a siker érdekében tőle feltehetőleg mindent elkövetett, hogy Paros ostroma az első lépés volt ígéreteinek beváltásához, hogy tehát őt csak egy felsőbb hatalom és előre nem látott körülmények akadályozták meg ígéretei teljesítésében. Ezzel szemben tehát vádlóinak feladata volt kimutatni, hogy mindez ámitás, hogy ő ígéreteit soha sem vette komolyan, hanem csak arra használta fel, hogy igazi célját elrejtse és polgártársait megtévesztve arra csábítsa, hogy neki hadsereget adjanak, a mely hadsereg eltitkolt céljának elérésére szolgált volna. Céljukat pedig a vádlók elérték, mihelyt az athéniakkal elhitetniök sikerült, hogy Miltiadest csak személyes bosszú bírta rá a parosiak elleni hadjáratra. Ebben az esetben a megtévesztés nyilvánvaló volt, mert az athéniak, ha erről csak sejtelmük is lett volna, bizonyára nem bízzák reá a hadsereget. Így Herodotos adatai az ígéretekre és a személyes bosszúra vonatkozólag egymást kiegészítik. Mindkét adat a vádból ered és a vád lényegének megismerésére képesít bennünket. Vajon Miltiades azzal volt-e megbízva, vagy egyáltalán arra feljogosítva, hogy a perzsáknak segítséget nyújtott államokat megfenyítse, azon a vád egyszerűen átsíklott, úgy hogy erre vonatkozólag Herodotusból sem alkothatunk magunknak

¹ A koszorúról p. 319.

² I. 47.

tiszta képet. E helyett a vád annak megállapítására szorított, hogy Miltiades az athénieknek gazdagság és hatalom megszerzését ígérte, de ígéretének beváltása soha eszébe sem jutott, hanem kezdettől fogva csak arra törekedett, hogy személyes ellenfelein boszút álljon és az ígéreteket is csak arra használta fel, hogy általuk polgártársait megtevesztve, a személyes boszújának kitöltéséhez szükséges eszközök birtokába jusson. Igaz, hogy ő a parosiaktól azon a czímen követelte a hadisarczot, hogy a perzsáknak segítettek az athéniak ellen, ámde ez neki csak ürügyül és arra szolgált, hogy nemzeti érdek leple alatt egyéni boszúvágyát kielégítse. Ezzel szemben ugyan arra hivatkozhatott, hogy ha személyes ellenfelein akar boszút állni, az ő kiadatásukat követelte volna, de vádlói erre azt felelheték, hogy ő ezt épen azért nem kívánta, mert önző céljait eltitkolta, és hogy ő különben sem egyes parosiakra, hanem általában a parosiakra haragudott. Ez a vád megállt volna még akkor is, ha őt egyenesen és csakis Paros ellen küldik, mert ő már akkor követte el a terhére rótt bűncselekményt, mikor az athéniakat valódi indokainak elhallgatásával és általa soha teljesíteni nem kívánt ígérek hangoztatásával a háború elhatározására rábirta. Még inkább megállt ez a vád akkor, ha őt, a mint azt Nepos mondja, nem egyenesen Paros ellen küldték, hanem általánosságban a perzsáknak segítséget nyújtott szigetállamok megfenyítésével bízták meg. Ekkor ugyanis az athéniak azt mondhatták volna neki, a mit Choricus Xanthippos által neki mondat: «πολλοὶ Ἑλλήνων συνηγωνίσαντο τοῖς βαρβάροις, οὐ Πάριοι μόνοι, σὺ δὲ πρὸ τῶν ἄλλων ἐπὶ Παρίους ἐκπλεύσας εὐδηλος εἰ Λυσαγόρα μνησικακῶν». Choricusnál Miltiades ezzel szemben a következőképen védelmezi magát: «κατὰ ποίαν οὖν ἔδει με τάξιν Παρίους ἀμύνασθαι, πότερα πρώτους τῶν μηδισάντων ἢ μέσους ἢ πάντων ἐσχάτους; ἦν γὰρ ἂν τάξιν εἰλόμην, ἀφορμὴν σοι παρῆχον ψευδολογίας. εἰ μὲν πρὸ τῶν ἄλλων ἐχειρωσάμην, ἵνα πρότερον θεραπεύσω τὴν ἰδίαν ὀργὴν κατὰ τὸν σόν, ὧ Ἐάνθιππε, λόγον· εἰ δὲ πάντων ἐσχάτους, ἵνα τὴν οἰκίαν ἀποκρῦψω δυσμένειαν. ἀλλὰ καὶ μέσους ἐν τῇ τιμωρίᾳ πεποικῶς ἐδόκουν ἂν μὴ τιθέναι μὲν πρώτους, ἵνα λάθω Λυσαγόραν μισῶν, μὴ

καρτερῆσαι δὲ τελευταίους ἔασαι βιασαμένου με τοῦ πρὸς ἐκείνον θυμοῦ. τοιοῦτόν ἐστι συκοφαντία· τὸ προστυχὸν αἰεὶ πρόφασιν ποιεῖται διαβολῆς».¹ A védekezés nagyon ügyes, de csak azt bizonyítja, hogy Miltiades a három supponált eset egyikében sem védekezhetett volna. Sőt ha Lysagoras csakugyan személyes ellenfele volt és neki esetleg oka lehetett Lysagoras miatt a parosiakra haragudni, a minek ellenkezőjét — feltéve, hogy Lysagoras élt, a miben azonban nincs okunk kételkedni — alig lehetett kimutatni, akkor neki egyáltalán nem volt módjában behoznivalót azaz bizonyítani azt, hogy nem ezen személyes ellentét miatt támadta meg Parost, illetőleg beszélte rá az athénieket a háborúra, mert hogyha fentebb vázolt tervének felfedése által indokolhatta is azt, hogy miért támadta meg éppen Parost, más részről bírától függött, vajon ezt az indokolást elhigyjék-e neki, vagy pedig abban csak utólagosan kieszelt ügyes mentegődzést lássanak-e. Miltiades tehát a vád értelmében a terhére rótt bűncselekményt nem akkor követte el, mikor Parost megtámadta, sem akkor, mikor kudarcot vallott, hanem akkor, mikor polgártársait a vagyon- és hatalomszerzés ígérete által elvakítva, csak azért, hogy személyes ellenfelein boszút állhasson, háborúba keverte.

Ámde ha ez elegendő is volt a marasztaló ítéletnek formális indokolására, az igazi motivum, a mely a bírakat a bűnösség kimondására készítette, más lehetett. Miltiadesnek hírneve, érdemei akkorák voltak, hogy ha minden látszat ellene is szól, neki szavára elhitték volna, hogy nem személyes boszúból cselekedett. Már pedig a jelen eselben nem volt ugyan minden kétséget kizárólag kimutatható, hogy nem személyes boszúból cselekedett, viszont azonban, az sem volt minden kétséget kizárólag kimutatható, hogy tényleg csakis személyes boszúból cselekedett. Más szóval a vád nem volt megczáfolható, de behoznivalót sem volt. Ha tehát a bírák a vád tartalmát behoznivalót vették, akkor akarták behoznivalót venni. Így az a kérdés támad, hogy miért akarták ezt. Pártszenvédély vagy

¹ Miltiad. 43., 44.

közérdekre való tekintet volt-e az, a mi őket erre készítette? A bírák között bizonyára akadtak olyanok, a kik párt-szenvedélyből Miltiades vesztére törtek; de a többség a marathoni győzelem óta alighanem inkább az ő részén állt. Az a körülmény is, hogy Miltiadest nem a vádló előterjesztése értelmében és nem is a legalább később a törvényben is kiszabott büntetésnek rideg alkalmazásával halálra, hanem csak pénzbírságra ítélték, a mellett szól, hogy nem elvakult párt-szenvedélynek esett áldozatul, hanem hogy a többség irgalmat érzett iránta és tulajdonképen akaratára ellenére, némileg kényszerűségből mondta őt ki bűnösnek. Különben Miltiades akkor halálos ágyán feküdt. Egy felsőbb hatalom vállalta magára, hogy azt a büntetést, a melynek kiszabásától polgártársai visszaretentek, rajta végrehajtsa. Ez a felsőbb hatalom szükségtelenné tette azt, hogy az athéniek legnagyobb polgártásukat a hóhérnak kiszolgáltatassák. A sietség is, a melylyel az ítéletet mindamellett kimondták, arra vall, hogy az ítéletet nem azért mondták ki, hogy Miltiadest megsemmisítsék, hanem csak azért, mert az ítélet kimondását közérdekből szükségesnek tartották.

Ugyan minő közérdek indithatta az athénieket arra, hogy egykor imádott vezérüknek elítélését oly szükségesnek és sürgősnek tartsák, hogy betegségének lefolyását sem várták be, nehogy halála által az ítélet kimondásában megakadályoztassanak? Paros. úgy lászik, Herod. V. 31. szerint bizonyos tekintetben Naxosnak volt alávetve és ezzel együtt került közvetlenül a marathoni csata előtt perzsa uralom alá. A plataiai győzőket felsoroló híres konstantinápolyi emléken Naxos meg van nevezve, Paros nem. A csatlakozás Perzsiához alighanem önkényt történt, legalább erre vall a Miltiadessel szemben kifejtett makacs ellenállás. Az athéniek tehát a parosi hadjáratban egy Perzsiának meghódolt görög államot támadtak meg, sőt Miltiades egyenesen azon a czímen követelte a parosiaktól a hadisarczót, hogy a perzsák mellett harczoltak Athén ellen. Miltiadesnek további haditerve is, akár Nepos, akár Herodotos, akár, a mint fentebb megkíséreltük, mindkettejük alapján állapít-

juk meg azt, a perzsa birodalomhoz tartozó tartományok ellen irányult, mert hiszen Thasos és Thrákia is akkoriban már Perzsiának voltak alávetve. Az athéniak éppen eleget vétkeztek a perzsák ellen. Megsegítették az ionokat; megverték a megbüntetésükre küldött hadsereget Marathonnál, és most a marathoni győzőnek vezérlete alatt megtámadták, alávetni akarták a perzsáknak alárendelt államokat és népeket. Ennyi bünt a perzsák megtorlatlanul nem hagyhattak. Az ionok megsegítését még talán elnézhették volna, mert ebben az esetben az athéniak a segítségnyújtást a vérokonsággal mentegethették és különben is bűnüket a segédcsapatoknak korai, önkényes visszahívása által némileg jóvátették. Esetleg még a marathoni diadalt is megbocsáthatták, mert az athéniak ezt utóvégre is önvédelem közben aratták. Ámde a perzsáknak meghódolt államok megtámadását megtorlás nélkül hagyni már nem lehetett. Ezért a perzsáknak, ha tekintélyüket nem akarták végleg elveszíteni, bosszút kellett állniok és arról is kellett gondoskodniok, hogy ez a bosszú minél rémesebb legyen. Az athéniak meg voltak¹ győződve arról, hogy a bosszúhadjárat a perzsák részéről küszöbön áll, és ez a meggyőződés félelmet kellett, hogy lelkükbe öntsön. Ha a parosi hadjárat sikerül, több bizalommal tekinthettek volna a jövőbe; azt remélhették volna, hogy Athén, erőben és hatalomban gyarapodva, a többi görög segítségével képes lesz a bosszút lihegő barbaroknak ellenállni. A parosi kudarc az athéniakban megingatta ellenállhatatlanságukba vetett hitüket. Tartani lehetett attól, hogy Athén előbb-utóbb kénytelen lesz meghódolni és azoknak, a kik a meghódolást kikerülhetetlennek hitték, gondoskodniok kellett arról, hogy a perzsák haragját lecsillapítsák, nehogy Athén is úgy járjon mint Eretria, melyet a perzsák leromboltak. Erre a célra, a perzsák haragjának lecsillapítására, szolgált az a Miltiades ellen emelt vád, hogy polgártársait megtevés által kergette bele a Paros elleni hadjáratba.

¹ Ezt mutatják a perzsák készülődéseiről szóló hírek Herodotósnál.

Ebből a szempontból persze a legczélszerűbb az lett volna, ha az athéniak egyszerűen kijelentetik, hogy nekik még csak sejtelmük sem volt arról, mintha Miltiades egy a perzsáknak alárendelt államot akart volna megtámadni, és e végett esetleg éppen azért ítelték volna el, mert ezt nekik nem mondta meg. Csakhogy ez nem igen volt lehetséges. Még ha Miltiades nem is egyenesen arra a célra kapta a hadsereget, hogy a perzsáknak segítséget nyújtott államokat megbüntesse, a mint azt Nepos állítja, hanem, ha csak olyan célzásokat tett, mint a milyeneket Herodotosnál olvasunk, az athéniak akkor is gyaníhatták a háborúnak perzsaellenes jellegét, mert miként már említettük, Thasos is, Thrákia is, a hová ezek a célzások nyilvánvalóan mutattak, ugyancsak a perzsa birodalomhoz tartozott. Sőt hogyha az athéniak úgy tetetik magukat, mintha ezeket a célzásokat nem értették volna meg, még ez sem szolgált volna nekik mentségül, mert előbb-utóbb mégis csak meg kellett tudniok, hogy ki ellen irányul a háború, és akkor vagy a megbízatást vonhatták meg tőle, vagy visszahivhatták, vagy legalább helytelenítésüket fejezhették ki, vagy végső esetben megtagadhatták neki az engedelmességét. Hozzájárul, hogy, a mint már említettük, Herodotosnak és a vádlóknak előadása szerint is Miltiades a parosiaktól a hadisarczot azzal az ürüggyel követelte, hogy a perzsáknak az athéniak ellen segítettek. Tehát úgy látszik, a vádlók is legalább hallgatólag megengedték, hogy Miltiadesnek joga volt ezen a czímen sarczot követelni és így az athéniaknak is, a kik őt erre feljogosították, tudomásuk volt a háborúnak perzsaellenes céljáról, mikor abba belementek. Miltiades éppen azzal tévesztette meg az athéniakat, hogy nem gondolt komolyan a perzsákat segítő görög államok megbüntetésére, hanem ezt csak ürüggyül használta fel arra, hogy személyes ellenfelein bossút állhasson. Csakhogy ha őt ezért helyezik vád alá, ez a vád nem mentség, hanem önvád lett volna az athéniak részéről. A vádlók tehát azt a kibuvót találták, hogy azt, a mit Miltiades titokban tartott tervének kereszt-

tülvitele esetére a sikerrel együtt járó előnynek esetleg csak melleleg emlegetett, határozott ígéretnek vették, és erre az ígéretre alapítva emelték ellene az *ἀπαρτή* vádját, a mennyiben azt állították, hogy ezáltal az ígéret által őket elkábítva egy végzetes kalandba keverte, a mely tulajdonképen csak arra szolgált volna, hogy személyes ellenfelein boszút állhasson. Ilyeténképen az athéniek nem akarván magukat kitenni annak, hogy a háború perzsaellenes céljának ismeretét velük szemben felhozni és őket ennek bizonyítása által, a mennyiben t. i. bizonyításra egyáltalán szükség volt, kényes helyzetbe hozni lehessen, legalább hallgatólag elismerték azt, a mit letagadni amúgy is bajos lett volna, hogy t. i. a perzsák ellen vétkeztek, és pusztán annak megállapítására szorítkoztak, hogy gonosztettüket csak Miltiades ígéretei által elkábítva, az általa felingerelt kapzsiságtól indíttatva, csaknem önkivületi állapotban szándék és megfontolás nélkül követték el, a felelősség tehát tulajdonképen elcsábítójukra hárul, a kinek kezében ők akaratnélküli eszközök voltak, hogy ők kijózanodásuk után tettüknek bűnös voltát azonnal belátták és bűnüket elcsábítójuk megbüntetése által expiálták. Mivel pedig általában szokásban volt a lázadóknak a lázító és felbujtó kiadatása után megkegyelmezni, az athéniek annál inkább számítottak elnézésre és kegyelemre, mert felbujtójukat mindjárt a hadjárat befejezése után önként ítélték el, ez által kifejezve, hogy az elítéltetés csupán kijózanodásuknak, mámoruk eltűnésének, helyes belátásuk visszatérésének következményeként jött létre, még mielőtt a perzsák arra gondoltak volna, hogy velük szemben kényszereszközökhöz nyuljanak. Azonban mindennek elismerése csak hallgatólag történt. A tárgyaláskor ez talán alig került szóba. A perzsabarát államok megbüntetéséről a vádlók, a mint az Herodotosból kitűnik, alighanem csak annyiban emlékeztek meg, a mennyiben azt állították, hogy az Miltiadesnek ürügyül szolgált Paros megsarczolására. A vád még csak alkalmat sem nyújtott a kérdésnek további fészegetésére, sőt lehetővé tette, hogy az athéniek, még ha ezt szóvá is tették, rajta, mint az ügy lényegéhez nem tar-

tozó körülményen, annak egyszerű megvallásával átcsúszsznak, és illetéknépen módot nyujtott nekik arra, hogy tulajdonképen bűnüknek elismerése, múltjuknak megtagadása nélkül Miltiadesnek perzsaellenes politikáját elítéljék.

Az imént említettben rejlik azonban ennek az eseménynek tulajdonképeni históriai jelentősége is. A parosi hadjárat miatt Miltiades ellen indított perben a vádló szerepét a Buzygek nemzetségéből származó Xanthippos játszotta. Ez a Xanthippos különben is politikai ellenfele volt Miltiadesnek. A Kenyon-féle Athenaion politeia szerint Xanthippos a Miltiades körül csoportosult aristokratikus párttal szemben a demokratikus párt élén állt. Valakinek pártállását akkoriban Athénben még jelentékeny mértékben határozta meg az, hogy melyik családhoz, illetőleg nemzetséghez tartozott. A Buzygek nemzetsége tudomásunk szerint az előtt nem játszott nagyobb szerepet Athén politikai életében. Xanthippos nyilvánvalóan annak köszönhette pártvezéeri szerepét, hogy házassága révén rokonságba került az Alkmeonidákkal, a mennyiben t. i. nőül vette Agaristet, az Alkmeonida Hippokratesnek leányát, a törvényhozó Kleisthenesnek unokahugát. Minden valószínűség szerint az Alkmeonidák barátai és hívei közül kerültek ki azok, a kik először Xanthippos pártjához csatlakoztak; hiszen feleségének nagybátyja, Kleisthenes, volt az athéni demokratia megalapítója, és fia, Perikles, is a demokratikus párt segítségével került Athén élére. Már pedig az Alkmeonidákat azzal vádolták, még pedig valószínűleg joggal vádolták, hogy Datis közeledésekor a várost Peisistratos fiának, Hippiasnak és a perzsáknak akarták átadni. A bűn elsősorban alighanem az Alkmeonida Megaklest, Xanthippos feleségének, Agaristének, fivérét terhelte, a ki az Athenaion politeia szerint néhány évvel utóbb mint a tyrannosok barátaihoz, azaz mint a Peisistratossal ugyanazon nemzetségből való Hipparkhosnak vezetése alatt álló párthoz tartozó száműzött. Nemsokára rá ugyanaz a sors érte sógorát, Xanthippos is. Aristotelesnek az a megjegyzése, hogy Xanthippos volt az első, a ki «των ἀποθεν της τυραννίδος» ostrakismos

útján száműzetett, csak annyit jelent, hogy ő nem tartozott az említett Hipparkhosznak pártjához, a mi különben már csak azért is természetes, mert, a mint az imént említettük, ő maga is egy önálló pártnak az élén állt. Mind a mellett a közeli rokonság, pártjaiknak közös gyűlölsége Miltiades és pártja ellen bizonyára nem egy tekintetben szellemi és érzelmi kapcsolatot teremtett köztük. Noha tehát Xanthippos nem tartozott a tyrannosok híveihez, még sincsen kizárva, hogy ő Megakleshez hasonlóan, a ki talán épen ezért csatlakozott hozzájuk, már kezdettől fogva nem volt olyan mértékben meggyőződve Athén ellenálló képességéről, mint Miltiades. Mikor azonban belátta, hogy polgártársai a végső ellenállásra vannak elhatározva és ő ezt az elhatározásukat nem változtathatja meg, esetleg ő maga is a küzdők közé állt, vagy legalább sógorának hazaáruló machinatióiban nem vett részt. A marathoni győzelem sem volt alkalmas arra, hogy meggyőződését megváltoztassa, mert joggal tarthatott attól, hogy az csak egy sokkal nagyobb méretű boszúhadjáratot von maga után. Talán maga Miltiades is tartott ettől és haditerve esetleg épen azt a célt szolgálta, hogy Athén gazdagságban és hatalomban gyarapodva, nagyobb ellenállást fejthessen ki a várható támadással szemben. Lehetséges, hogy Xanthippos ezért, noha aggályait nem titkolta el, nem is gördített akadályokat Miltiades útjába, ámbár esetleg már akkoriban gondolt arra, hogy abban az esetben, ha a hadjárat nem sikerül, a felelősség egyedül Miltiadesre legyen hárítható. Mikor aztán a hadjárat csakugyan nem sikerült, arra a meggyőződésre juthatott, hogy szomorú sejtelmei igazolódtak és immár mindenképen azon kell lennie, hogy a vakmerő kísérletnek rémes következményei szülővárosáról lehetőleg elháríttassanak. Erre a célra szolgált a Miltiades ellen emelt vád. Ez a vád egyzersmind alkalmat nyújtott neki annak kimutatására, hogy az ő, a perzsákkal békét kereső politikája nem kevésbé, sőt inkább fakadt hazafias szándékból, mint Miltiadesnek perzsaellenes politikája. A vádban épen az volt a végzetes, hogy magát az ellenállás politikáját compromittálta. Miltia-

dest nem csak mint szerencsétlen hadvezért állította pellen-
gérre, hanem még hazafiassága iránt is kételyt támasztott.
Ellenfelei nagyobb hazafiak voltak, mint ő. Ők a perzsák
barátai voltak, hogy Athént megmentésük; Miltiades a perzsák
ellensége volt, hogy személyes ellenfelein boszút álljon. Így
állt boszút Xanthippos azokért a szemrehányásokért, a melyek-
kel az ellenállás apostolai az aggályoskodókat hazafiasság
hiánya miatt illették. A perzsaellenes politika képviselőjéről
lerántva a leplet, azon volt, hogy a perzsabarát politikát
igazolja és népszerűvé tegye. A perzsabarátok az athénie-
ket meg akarták győzni arról, hogy nem ők, hanem ellen-
feleik áldozták fel a haza érdekeit önző céloknak. Ha
ez teljesen sikerül, az ellenállást hirdető politika hosszú
időre gyanússá vált volna. Az események mutatják, hogy ez
nem sikerült, vagy legalább nem sikerült teljesen. A perzsa-
barátok győzelme csak pillanatnyi győzelem volt és ez arra
vall, hogy a bírák nem annyira meggyőződésből, mert
a vádlóknak tényleg elhitték, hogy Miltiades csakugyan
egyedül önző célból keverte az athénieket a háborúba,
mondták őt ki bűnösnek, mint inkább a perzsáktól való
félelmükben, hogy a hibát egészen Miltiadesre tolják és az
ő feláldozása által a várost a boszút lihegő barbároknak
ádáz dühétől megmentésük. Hogy ezt még jobban megért-
hessük, tekintetbe kell vennünk azt, hogy Miltiades felett
nem szakbiróság ítélkezett, hanem maga a nép, illetőleg
annak egy része. Már pedig a néptömeg nagyobb mérték-
ben érzi az események súlyát, mint az egyes műveltebb
ember; a győzelem benne nagyobb önbizalmat, a vereség
nagyobb kétségbeesést szül, mint amabban. Az athéniek is
a helyzetet a legsötétebb színben látták. Inkább csak érez-
ték, mint tudták, hogy Miltiades őket vakmerősége által a
végveszélybe döntötte, és csak az a cél lebegett előttük,
hogy a bajból valahogyan kimászszanak. Az érzelmeknek ez
a fokozódása a néptömegnek amúgy is csekélyebb megfontoló
képességét még inkább csökkenti. Ha az ilyen esetben a tömeg
egy származása, tekintélye, egyénisége, politikai múltja által
kiváló és vezérszerepre hivatott egyénben érzelmeinek ki-

fejezőjére akad, őt korlátlan bizalmávat ajándékozta meg. A bizalom Xanthippos felé még fokozottabb mértékben fordult, mert ő arra hivatkozhatott, hogy a bajt előre látta és csak, a mikor észrevette, hogy azt többé el nem hárithatja, hogy a nép örülten rohan vesztébe, önzetlenül félreállt. Mikor a perzsák boszúhadjárata elmaradt és kiderült, hogy Xanthipposnak aggodalmai nem váltak be, a bizalom iránta azonnal megszűnt, a néphangulat ellene fordult, a rajongás gyűlölséggé vált, és Xanthippos száműzetett. Akkor azonban, mikor az események látszólag neki adtak igazat, tőle várták a megmentést. A nép ilyenkor a legutolsó szalmaszálba is kapaszkodik és Xanthippos neki ezt a szalmaszálát nyújtotta, mikor azt fejtegette, hogy ha az egész felelősséget Miltiadesre háritja, elnézést és kegyelmet remélhet. A nép átlátta, hogy a közösséget Miltiadesrel meg kell tagadnia, átlátta, hogy cselekedetét önző érdekből fakadtnak kell feltüntetnie. De a gyűlölség a perzsák ellen, a rajongás Miltiades iránt még akkora volt, hogy a nép lelkéből még nem vezett ki egészen annak tudata, hogy Miltiades nem csábított, mert a nép maga kívánta a háborút és őt lelkesedéssel követte útjára. Ez tartotta vissza az athéni népet attól, hogy arra vetemedjék, a mire a nagy forradalom idejében a francia nép vetemedett, mikor egykori bálványait a vérpadra küldte. Az athéni nép a büntetés kiszabásánál könyörületet mutatott; Miltiadeset nem halálra, hanem csak pénzbírságra ítélte. Mindamellett a perzsaellenes politikát így is nagy csapás érte és csak egy egész új embernek, a ki ezekbe a compromittáló dolgokba nem volt belekeverve, a ki egyaránt ellensége volt az Alkmeonidáknak és Miltiadesnek, a ki ép annyira volt a demokratia híve, mint az Alkmeonidák, és ép annyira a perzsáknak ellensége, mint Miltiades, a legnagyobb athéni államférfiúnak, Themistoklesnek, sikerült ezt a politikát teljes diadalra vinni.

Úgy látszik, hogy Miltiades elítélése némi összefüggésben állt Kleomenesnek ekkortájt történt bukásával és halálával is, akár úgy, hogy Miltiades kudarcza miatt Spártában is megbukott a perzsaellenes politika, melyet

Kleomenes képviselt, akár, a mi valószínűbbnek látszik, úgy hogy Kleomenesnek bukása és halála athéni ellenfeleinek, az Alkmeonidáknak, positióját megerősítette. Herodotos szerint Kleomenes király bukása királytársával, Demaratossal, való czivódásának következménye volt. Mikor ugyanis Kleomenes az athénieknek, még pedig nyilvánvalóan Miltiades híveinek, felszólítására a marathoni hadjárat előtt a perzsáknak meghódolt aiginaiakat megbüntetni akarta, Demaratos ezt közbenlépésével megakadályozta. Kleomenes, hogy célját keresztülvigye, Demaratost trónjától megfosztani iparkodott, a mit az általa megvesztegetett delphii papság útján el is ért, a mennyiben Delphi kinyilatkoztatta, hogy Demaratos nem fia az elődjének. Erre a spártaiak őt letették és helyébe Leotychidest ültették a trónra, a ki természetesen az aiginaiak elleni eljárásban megnyugodott, úgy hogy Aigina kénytelen volt a perzsabarát párt főembereit kezesekként Kleomenesnek kiszolgáltatni, a ki őket viszont megörzés végett az athénieknek adta át. Mikor aztán a megvesztegetés kiderült, Kleomenes kénytelen volt Spártát elhagyni. Thessaliába, onnan pedig Arkádiába ment, a hol az arkadiaiakat a spártaiak ellen izgatta, a mi a spártaiakat akkora félelembé ejtette, hogy őt visszahívták és előbbi méltóságába visszahelyezték. Kleomenest ezután rokonai mint örüllet elfogták, őrizet alá helyezték és ő mint öngyilkos fejezte be életét.¹ Senkinek sem kerülheti ki figyelmét, hogy ez az elbeszélés Demaratos érdekében tendenciosusan kiszínezett mese.² A mesének az a tendenciája, hogy a Kleomenest utolért végzet a Demaratoson elkövetett igazságtalanság következményének lássék. E mellett szól már az a körülmény, hogy Herodotos egyenként felsorolja, miként érte utól a végzet mindazokat, a kiknek a megvesztegetési üzelmekben és a Demaratoson elkövetett igazságtalanságban valami részük volt. A Kleomenes által megveszte-

¹ Herod. VI. 74., 75.

² Herodotosnak Demaratos pártállására vonatkozó meséjéről lásd most Mülder D.: Die Demaratosschrift des Dikaios. Klio. 1913. p. 39—69.

getett Kobon Delhiből menekülni volt kénytelen, Perialla «*πρόμαντις*» pedig «*επαύσαθη τῆς τιμῆς*»¹. végül Leotychidest, Demaratos utódját rajta kapták a megvesztegetelésen és ő mint száműzött végezte be életét Tegeaban.² Ámde Leotychides bukása csak 22 év múlva történt, tehát azt csak tendentiosus előadás hozhatta összefüggésbe a Demaratoson elkövetett jogtalansággal. És alighanem ugyanaz volt az eset akkor is, mikor Kleomenes bukását ugyancsak a Demaratoson elkövetett igazságtalanság következményének tekintették. Abban, hogy Kleomenes halála ennek az igazságtalanságnak következménye volt, Herodotos szerint mások is kételkedtek; nekem azonban még az is kétségesnek látszik, hogy menekülése Spártából egyáltalán összefüggött Demaratos ügyével. Teljesen valószínűtlennek tartom ugyanis, hogyha a megvesztegetés még Kleomenes életében napvilágra jut, Leotychides zavartalanul megtarthatta volna trónját, noha a spártaiak Aiginával szemben követett politikáját legalább nyíltan elítélték. Ennélfogva azt hiszem, hogy a delphii vizsgálat is csak sokkal később történt, valószínűleg csak Xerxes hadjárata után, midőn Demaratos az ebben a hadjáratban való részvétel által jogát a trónhoz már eljátszotta volt, vagy pedig épenséggel csak akkor, mikor Leotychides ellen a megvesztegetési per folyt. Az is, a mit Herodotos Koborról és Perialláról mond, a mellett szól, hogy a vizsgálat ellenők akkor ment végbe, mikor már ők régen nem voltak méltóságuk birtokában és őket a vizsgálat eredményeként egyszerűen későbbi sorsuk által eléggé bünhődőknek nyilvánították. Ennélfogva azt az állítást is, hogy Kleomenesnek azért kellett Spártából elmenekülnie, mert a megvesztegetés napfényre került, csak arra a célra koholtnak tartom, hogy Kleomenes sorsa a Demaratoson elkövetett igazságtalanság következményeként tűnjék fel. Arról, hogy miért kellett Kleomenesnek Spártából eltávoznia, ha be nem bizonyítható feltevésekkel élni nem akarunk, nem nyilatkozhatunk. Csak

¹ Herod. VI. 66.

² Herod. VI. 72.

arra akarom a figyelmet felhívni, hogy Kleomenesnek mostoha testvéreiben, Leonidasban, a thermopylaii hősből, és Kleombrotosban, a plataiai győző atyjában, riválisai voltak, a kik őt nem tekintették egyenrangúnak. Sőt az, a mit Herodotos Kleomenesnek visszahelyezéséről mond, esetleg még arra a gondolatra is indíthatna, hogy Kleomenes egyáltalán nem menekült Spártából, hanem még mint király mostoha testvéreinek áskálódásaival szemben kapcsolatot keresett az arkadiakkal, ezért mostoha testvéreitől elfogatott, és a tömlöczben öngyilkosságot követett el, vagy pedig meggyilkoltatott. Mikor aztán az aiginaiak Kleomenes haláláról értesültek, Spártában Leotychides ellen az athénieknek átadott kezesek miatt panaszt emeltek. Leotychidest törvény elé állították. A *δικαστήριον* elismerte, hogy az aiginaikkal igazságtalanság történt és Leotychidest arra ítélte, hogy a kezesek helyett az aiginaiaknak kiadassék. Mikor azonban az aiginaiak őt magukkal hurczolni akarták, a spártai Thearides, Leoprepes fia, őket arra figyelmeztette, hogy ezt ne tegyék, mert tettüket megbánnák, a mely fenyegetéstől megijedve, szándékuktól elálltak. Thearides megnevezése azt mutatja, hogy ha ennek az egész történetnek van valami igaz része, úgy az aiginaiaknak megfélemlítése az. Ez a megfélemlítés pedig azt mutatja, hogy az aiginaikkal tulajdonképen játékot űztek. Igazat adtak az aiginaiaknak, de nem voltak hajlandók sem nekik Leotychidest kiszolgáltatni, sem őket a túszok visszaszerzésében komolyan támogatni. Az athéniak is így fogták fel a dolgot és ezért, mikor Leotychides, hogy legalább annak színezetét megóvjá, mintha Spárta az aiginaikat komolyan kiengesztelni akarná, a túszok kiadatását kérte, a kérés teljesítését megtagadták. Leotychides pere tehát tulajdonképen pendantja volt Miltiades elítélésének. Mindkét esetben nem annyira a büntetés, mint inkább a bűnösség kimondása volt a cél. A bűnösség kimondása meg mindkét esetben arra való volt, hogy a bűnösnek polgártársai magukat egy a perzsákkal szemben elkövetett bűn alól tisztázzák. Az athéniak Miltiadest csak azért ítélték el, hogy úgy lássék, mintha ők csak Miltiades által elkábitva, meg-

fontolás nélkül támadták volna meg a perzsa főnhatóság alatt álló Parost; a spártaiak meg Leotychides elítélése által Kleomenesnek az aiginai perzsabarátokkal szemben elkövetett erőszakos eljárását nyíltan helytelenítették. Az elítéltekkel különben csinján bántak. Miltiadest csak pénzbírságra ítélték; hogy ő meghalt, arról nem tehetek. A spártaiak meg gondoskodtak róla, hogy Leotychidesnek ne legyen bántódása, az athéniek pedig a túszokat mégse adják vissza; ők ugyanis arra hivatkozhattak, hogy tőlük telhetőleg mindent elkövettek az aiginaiak kielégítésére, még Leotychidest is felajánlották nekik és arról igazán nem tehetnek, hogy az aiginaiak őt nem merték elfogadni; viszont az athéniek arra hivatkozhattak, hogy ők a túszokat nem az aiginaiaktól kapták, hanem Kleomenestől és Leotychidestől, tehát őket csak mindkettőjüknek, nem pedig közülük csak az egyiknek adhatják vissza. Ez a két ítélet tehát mutatja, hogy Spártában és Athénben egyaránt gyűlölték a perzsákat és a perzsellenes mozgalom mindkét helyütt a polgárság többségének helyeslésével találkozott; ámde a parosi kudarcnak hatása alatt a perzsáktól való félelem mind a két államban akkora volt, hogy a polgárság ezt az érzelmét minden áron elrejtteni és a perzsák haragját lecsillapítani igyekezett, a mi ismét arra vall, hogy a meghódolást küszöbön állónak tartotta és ha a perzsák akkoriban kellő erővel jelentek volna meg Görögországban, az ellenállást hiábavalónak vélte.

Nem Marathon mentette meg Athént és Hellast. A mámor, a mely az athénieket a váratlan győzelem után megszállta, csak rövid ideig tartott és a parosi kudarc után a legteljesebb kétségbeesésnek engedett helyet. Ha a perzsák akkoriban Görögországban megjelennek, Spárta és Athén részéről alig találkoztak volna ellenállással. A haladéknak, melyet a perzsák készülődése, Dareios halála és az egyiptomi lázadás kitörése az athénieknek nyújtott és melyet Themistokles az athéni flottának és a hellén államok közti szövetségnek megteremtésére fordított, köszönhetette Athén és Görögország megmenekülését. Mikor az athéniek látták, hogy a perzsák haboznak és a boszúhadjáratot mind későbbre halogatják,

a polgárság bátorsága felébredt. A perzsabarát pártvezérek száműzettek és Themistokles minden tehetségét Athén megerősítésére fordította. Mikor aztán a laurioni ezüstitányák feltalálása és értékesítése a Pangaion vidékének esetleg Miltiades által tervezett meghódításáért némi kárpótlást nyújtott, mikor Themistoklesnek sikerült a peloponnesosi államokkal a szövetséget létrehozni, akkor talán Xanthippos felfogása is megváltozott és így történhetett, hogy őt és Aristeidest a perzsák ellen küzdő athéniak élén találjuk.

HEINLEIN ISTVÁN.